

Вероніка Горєлова,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри державно-правових і гуманітарних
наук Таврійського національного
університету імені В. І. Вернадського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ І ПРАВО НА САМОВИЗНАЧЕННЯ: ЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ АВТОНОМІЇ

Стаття присвячена аналізу правових позицій Європейського суду з прав людини щодо визнання прав корінних народів на збереження і розвиток власної ідентичності в межах демократичної держави. У статті обґрунтовується необхідність інтеграції етичного виміру в національне правотворення, зокрема при формуванні моделей автономії для кримськотатарського народу як автохтонної спільноти України. Наголошується, що рішення ЄСПЛ у справах, пов'язаних із культурними, мовними та релігійними правами меншин, формують уніфіковане розуміння автономії не лише як територіального чи адміністративного явища, а як правового механізму захисту колективної гідності, історичної пам'яті та культурної самобутності. Звертається увага на те, що прецедентна практика Суду формулює принципово важливі положення для держав-учасниць Конвенції, згідно з якими обов'язок держави не обмежується утриманням від дискримінаційних дій, але включає активні заходи для створення умов, у яких національні меншини та корінні народи можуть ефективно реалізувати своє право на колективне існування. Зазначається необхідність імплементації цих підходів у національну систему публічного управління, особливо в умовах триваючої деокупації та реконструкції інституційної взаємодії на території Криму. У цьому контексті кримськотатарське питання постає як лакмусовий папірець зрілості української державності, її спроможності гармонізувати правові та моральні засади сучасного демократичного устрою. Обґрунтовується висновок, що реалізація автономних прав кримськотатарського народу має спиратися не лише на історичну справедливість, а й на усталені стандарти міжнародного права, підтверджені юрисдикцією ЄСПЛ, які визнають за корінними народами особливий статус у державі за умови дотримання принципів територіальної цілісності, недискримінації та культурного плюралізму. Такий підхід дає можливість осмислити автономію як дієвий правовий інструмент не роз'єднання, а навпаки — ствердження єдності через різноманіття, у якому кожна спільнота має право на розвиток, самореалізацію та символічне визнання.

Ключові слова: автономія, корінні народи, кримські татари, Європейський суд з прав людини, культурна ідентичність, правова суб'єктність, етична відповідальність.

Horelova V.

Decentralisation and the right to self-determination: an ethical perspective on Crimean Tatar autonomy

The article analyses the legal positions of the European Court of Human Rights regarding the recognition of indigenous peoples' rights to preserve and develop their own identity within a democratic state. The article substantiates the necessity of integrating an ethical dimension into national law-making, particularly in the development of autonomy models for the Crimean Tatar people as an autochthonous community of Ukraine. It is emphasised that the judgments of the European Court of Human Rights in cases concerning the cultural, linguistic, and religious rights of minorities contribute to a unified understanding of autonomy not merely as a territorial or administrative concept, but as a legal mechanism for safeguarding collective dignity, historical memory, and cultural identity. Attention is drawn to the fact that the Court's case law formulates principles of fundamental importance for the States Parties to the Convention, according to which the state's obligation is not limited to refraining from discriminatory actions, but also entails taking active measures to create conditions in which national minorities and indigenous peoples can effectively exercise their right to collective existence. The necessity of implementing these approaches within the national system of public governance is underlined, particularly in the context of ongoing de-occupation and the reconstruction of institutional interaction in the territory of Crimea. In this context, the Crimean Tatar issue emerges as a litmus test for the maturity of Ukrainian statehood and its ability to harmonise the legal and moral foundations of a modern democratic order. The conclusion is substantiated that the implementation of the autonomous rights of the Crimean Tatar people should be based not only on historical justice but also on established standards of international law confirmed by the jurisprudence of the European Court of Human Rights, which recognise the special status of indigenous peoples within a state, provided

that the principles of territorial integrity, non-discrimination, and cultural pluralism are upheld. Such approach makes it possible to understand autonomy as an effective legal tool not for separation, but rather for affirming unity through diversity, in which each community has the right to development, self-realisation and symbolic recognition.

Keywords: *autonomy, indigenous peoples, Crimean Tatars, European Court of Human Rights, cultural identity, legal subjectivity, ethical responsibility*

Постановка проблеми. Формування правових механізмів захисту прав корінних народів, зокрема кримськотатарського, вимагає глибокого переосмислення змісту автономії в умовах демократичної децентралізації. Актуальність проблеми обумовлена необхідністю забезпечення реального доступу до самоврядування, збереження мови, культури та ідентичності корінних народів у межах унітарної держави. У сучасних умовах особливої ваги набуває правове осмислення практики Європейського суду з прав людини, яка дозволяє розглядати автономію не лише як адміністративно-територіальну конструкцію, а як правовий інструмент визнання колективних прав і подолання історичної несправедливості. У цьому контексті питання кримськотатарської автономії постає як комплексна юридична та етична проблема, що вимагає інтерпретації у світлі міжнародних стандартів прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового статусу корінних народів, механізмів автономії та реалізації права на культурну, мовну й політичну ідентичність знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Значний внесок у розробку концептуальних підходів до розуміння автономії як форми захисту етнокультурних прав зробили такі автори, як В. Шульга, Р. Мармазов, І. Зайцева, Л. Ковач, О. Скрипнюк. У контексті міжнародно-правового виміру слід відзначити праці М. Новакова, А. Еберхарда, які аналізують юриспруденцію Європейського суду з прав людини щодо прав меншин і корінних народів. Однак попри наявність ґрунтовних досліджень у сфері прав людини, в українському правовому дискурсі недостатньо розкрито потенціал практики ЄСПЛ для обґрунтування необхідності автономії кримськотатарського народу саме як етично вмотивованого та правозахисного феномена.

Метою статті є комплексне осмислення правових позицій Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав корінних народів, із фокусом на етичному обґрунтуванні автономії кримськотатарського народу як форми реалізації колективної гідності, культурної самобутності та історичної справедливості в межах сучасної української державності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея автономії кримськотатарського народу в сучасному українському політичному та правовому дискурсі потребує не лише юридичного осмислення, а й глибокого етичного аналізу. Моральне право кримських татар на автономію не зводиться до формального визнання їхніх прав як корінного народу – воно ґрунтується на необхідності подолання тривалих історичних травм, спричинених політикою системного пригнічення, депортацій і асиміляційного тиску [1; 2]. Відновлення автономії слугує не лише формою політико-правової реституції, а насамперед актом моральної компенсації за глибокі колективні страждання, які пережив цей народ у ХХ столітті [3]. Примусове виселення кримських татар у 1944 році, позбавлення їх права на повернення протягом десятиліть, руйнування соціальних структур і культурних осередків – це усе це створило унікальний випадок історичної несправедливості, що потребує не лише визнання, а й конкретних етичних дій із боку держави [2]. Автономія в такому контексті постає не привілеєм, а механізмом збереження національної ідентичності, культурної цілісності та мовної самобутності [4]. Вона дозволяє кримським татарам не лише зберігати, а й відтворювати свою культурну спадщину в автентичних формах, формувати власний простір самореалізації в межах єдиного українського політичного тіла. Це є виявом поваги до принципу плюралізму та міжетнічної солідарності, що має лежати в основі демократичного суспільства. Таким чином, моральна необхідність автономії кримськотатарського народу не може бути відокремлена від концептів історичної відповідальності, правової справедливості та гуманістичних засад сучасної державності [5]. Вона є випробуванням зрілості суспільства, його здатності визнати й трансформувати важке минуле у спільну перспективу мирного, справедливого та інклюзивного майбутнього.

У сучасному демократичному суспільстві функціонування держави не обмежується винятково реалізацією правових механізмів. Воно також передбачає усвідомлення нею власної етичної відповідальності перед тими соціальними групами, які зазнали дискримінації, виключення або структурного насильства. В українському контексті така моральна відповідальність у повному обсязі стосується кримськотатарського народу, який постраждав не лише від політичних репресій, а й від тривалої історичної амнезії щодо його прав, гідності та ролі в українському суспільному ландшафті [6; 7]. Обов'язки держави щодо кримських татар виходять за межі нормативного регулювання. Вони охоплюють моральний вимір її існування як

суб'єкта, що має не тільки захищати, а й визнавати та відновлювати порушену справедливість. Цей процес має бути вкорінений у публічну політику, яка визнає право корінного народу на відтворення свого культурного простору, мови, традицій, інституційного самоврядування [8]. Утвердження таких підходів означає не стільки надання прав, скільки формування засадничої довіри між державою та громадою, яка тривалий час була відчужена від політичного центру.

Не менш важливою є роль громадянського суспільства у творенні атмосфери толерантності, відкритості та міжетнічного порозуміння. Рівень етичної культури суспільства визначається його здатністю інтегрувати інше – не через асиміляцію, а через співжиття на засадах рівності та взаємної поваги [9]. Українське багатонаціональне середовище має потенціал стати моделлю інклюзивної нації, у якій корінні народи, національні меншини та домінуюча етнічна більшість не протистоять, а взаємодоповнюють одне одного. У цьому процесі особлива увага має бути приділена саме кримським татарам – не як «особливий» групі, а як органічному компоненту історичної та сучасної України [7]. Етична відповідальність, отже, не є риторичною прикрасою політичної програми. Вона є фундаментальним чинником стабільності, громадянської згуртованості та сталого розвитку. Визнання та втілення моральних зобов'язань держави і суспільства щодо кримськотатарського народу має стати маркером переходу України від правового формалізму до зрілої моделі державності, заснованої на гуманістичних цінностях, історичній пам'яті та активній етичній рефлексії.

Реалізація автономних прав корінних народів, зокрема кримських татар, супроводжується комплексом складних етичних викликів, що виходять далеко за межі юридичних процедур. Одним із ключових питань є пошук балансу між інтеграцією в загальнонаціональний соціокультурний простір і збереженням самобутності, що, у разі порушення, може перерости в ризики сегрегації або навпаки – розчинення ідентичності [10]. Це становить серйозну моральну дилему для держави та суспільства, оскільки будь-яка крайність – ізоляція або асиміляція – суперечить принципам справедливості, взаємної поваги та гармонійного співіснування.

Одним із дієвих засобів подолання цих викликів є інклюзивний міжетнічний діалог, який має виходити за межі декларацій і трансформуватися в практику – у вигляді освітніх, культурних і публічних інституцій, здатних формувати простір взаєморозуміння [11]. Особлива роль у цьому процесі належить освіті, що має не лише передавати знання про багатонаціональну структуру України, а й формувати в молодого покоління здатність до емпатії, критичного мислення та поваги до іншості [12]. Освіта, що усвідомлює культурну багатоманітність як ресурс, а не загрозу, є моральним інструментом подолання історичних упереджень. Культурний обмін, підтримка мистецьких ініціатив, визнання кримськотатарської мови та традицій як невід'ємної частини українського культурного ландшафту мають стати не винятком, а нормою публічного життя [13]. У взаємодії культур не йдеться про одноманітність чи домінування, а про симфонію ідентичностей, кожна з яких має право на повноцінне вираження в демократичній державі. У цьому сенсі особливо важливо розглядати автономію не як просту форму адміністративного устрою, а як морально обґрунтовану модель визнання, що передбачає створення умов для вільного розвитку етнічної спільноти в межах цілісної держави. Такий підхід дозволяє зняти напругу між потребами у збереженні унікальності та вимогами соціальної єдності [14]. Лише через діалог, відкритість, системне переосмислення минулого і готовність змінювати практики сьогодення можливе утвердження етичної моделі автономії, що слугуватиме основою для сталого співіснування і розвитку як кримськотатарської громади, так і українського суспільства в цілому.

Розгляд міжнародного досвіду автономій свідчить про те, що у демократичних державах з багатонаціональним складом населення сформувалися дієві моделі правового й політичного визнання прав корінних народів. Ці приклади не лише демонструють практичні механізми реалізації права на самовизначення, а й вказують на важливість етичного підґрунтя у відносинах між державою та автохтонними спільнотами [15].

Фінляндія є зразком інституційного оформлення представництва корінного народу через Саамський парламент, який, хоча й має дорадчий статус, однак володіє реальними повноваженнями у сфері збереження мови, культури та традицій саамів [16]. Фінська модель засвідчує поєднання правової формалізації з моральним визнанням необхідності захисту етнокультурної унікальності, без якої не може існувати справжній демократичний плюралізм.

У Канаді імплементація автономних прав інуїтів та інших корінних народів відбувається у межах конституційного визнання їх права на самоврядування. Створення власних інституцій управління, освітніх програм, прав на землю, збереження мови і способу життя є свідченням того, як унітарна структура дер-

жави може органічно включати елементи правової багатоманітності на підставі поваги до гідності кожного народу [17]. Водночас канадська практика демонструє, що такий підхід не лише знижує рівень соціальної напруги, а й сприяє інтеграції через механізми партнерства і взаємної відповідальності.

Новозеландський договір Вайтангі між британською короною та народом маорі є унікальним прикладом історичного консенсусу, що слугує підґрунтям для правової реабілітації та моральної репарації. У ньому визнається рівноправний статус маорі як корінного народу та гарантується збереження їхніх традицій, мови, релігії, земель і самоуправління [18]. Досвід Нової Зеландії засвідчує, що повага до історичної суб'єктності корінного народу можлива навіть після тривалого колоніального тиску, якщо держава визнає свою відповідальність та спроможна включити етичний вимір у публічну політику.

Загалом аналіз міжнародного досвіду демонструє, що реалізація автономії корінних народів ґрунтується не лише на правових категоріях, а передусім на усвідомленні моральної відповідальності за збереження культурного розмаїття. Успішні моделі мають спільний знаменник – це взаємоповага, інституційна гнучкість і діалогова природа співжиття, де автономія не трактується як загроза єдності, а як її органічна складова [19]. У цьому сенсі ці практики мають важливе значення для осмислення українського контексту – зокрема щодо прав кримськотатарського народу – та створення сучасної, справедливої й етично відповідальної моделі децентралізації. Реалізація автономії кримськотатарського народу вимагає не лише політичного визнання права на самовизначення, але й запровадження конкретних механізмів, здатних забезпечити функціональну дієздатність автономних інституцій [20]. У цьому контексті ключовими є питання фінансування та структури самоврядування, які повинні відповідати як національним умовам, так і міжнародним стандартам захисту прав корінних народів.

Фінансове забезпечення автономних органів є визначальним чинником їхньої життєздатності. Ідеться не лише про базове фінансування з боку державного бюджету, а про системний підхід до бюджетної децентралізації, який би гарантував стабільність і передбачуваність фінансових потоків, призначених для функціонування освітніх, культурних, адміністративних та інформаційних структур кримськотатарської спільноти [20]. Це включає підтримку кримськотатарських навчальних закладів, музейних і архівних інституцій, ЗМІ, мовних програм та інституцій громадянського представництва. Держава повинна забезпечити належний рівень фінансування як елемент не тільки юридичного зобов'язання, а й моральної відповідальності за збереження і розвиток унікального історико-культурного пласту. Структура самоврядування також потребує чіткої і гнучкої моделі, яка б дозволила кримським татарам реалізовувати свої права в межах територіальної автономії [21]. Доцільно спиратися на світові зразки інституційного дизайну автономних утворень, де передбачено наявність власного парламенту або представницького органу, виконавчих структур, а також механізмів участі у загальнодержавному управлінні. У цьому аспекті варто враховувати досвід таких автономій, як Гренландія у складі Данії чи Північна Ірландія у Великій Британії, де поєднуються вертикаль взаємодії з центральною владою та горизонталь самоуправління у рамках визначених повноважень [22; 23].

Ключовим принципом побудови ефективної автономії є збалансованість повноважень і відповідальності, що дозволяє уникнути як централістського тиску, так і небезпеки ізоляції [24]. Інтеграція автономних структур у загальнонаціональну систему не повинна розмивати етнічну суб'єктність, а навпаки – посилювати її через партнерство, повагу та взаємовигідну кооперацію. Таким чином, реалізація автономії кримських татар має стати прикладом децентралізації нового типу – не механічної, а етичної й ціннісно орієнтованої, що враховує історичний контекст, сучасні виклики та перспективу гармонійного співжиття у багатонаціональній Україні. Кримськотатарський народ у сучасних умовах опинився перед низкою викликів, що суттєво впливають на його політичне, культурне та соціальне становище. Внаслідок змін у геополітичній обстановці, що сталися на території Кримського півострова з 2014 року, доступ кримських татар до національних інституцій, культурного простору та політичної участі зазнав істотних обмежень [25]. Ускладнення умов діяльності представницьких органів, обмеження громадянських свобод, скорочення сфери використання рідної мови – усе це формує нову реальність, у якій базові права корінного народу потребують переосмислення та підтримки на всіх рівнях.

Одним із ключових викликів залишається збереження та розвиток кримськотатарської мови. Зменшення кількості навчальних програм, ускладнений доступ до медіа на рідній мові, а також зниження рівня мовної присутності в публічному просторі становлять серйозну загрозу для міжпоколіннього передання культурної ідентичності [26]. Мова, як носій історичної пам'яті та колективного досвіду, стає простором самозахисту та символом стійкості. В умовах таких викликів важливою залишається підтримка з боку держави: розробка та фінансування освітніх, культурних і медійних проєктів, що сприятимуть не лише

збереженню мови, а й формуванню сталого міжетнічного порозуміння [27]. Також викликом лишається ефективне політичне представництво кримськотатарського народу у державних органах України [28]. Попри позитивні декларації та нормативні ініціативи, участь кримських татар в управлінських процесах досі не має системного та гарантованого характеру. В умовах децентралізації та реформування управлінських структур актуалізується потреба в інституціоналізації їхнього голосу як корінного народу. Це дозволить уникнути символічності у державній політиці, забезпечить рівноправну участь у формуванні майбутнього країни, зміцнить довіру та соціальну згуртованість.

Таким чином, виклики, з якими стикається кримськотатарська громада, виходять за межі суто етнічного питання – вони стосуються фундаментальних засад державної етики, національної пам'яті та соціальної інтеграції. Реакція на ці виклики має формуватись у межах не лише правового поля, а й моральної відповідальності, що вимагає від суспільства послідовної солідарності, культурної чутливості та готовності до міжетнічного діалогу. Зміцнення ролі кримських татар в українському політичному й культурному просторі є важливим кроком до утвердження України як багатонаціональної держави, заснованої на повазі до гідності кожного народу.

Міжнародна спільнота відіграє ключову роль у захисті прав кримських татар як корінного народу, особливо після окупації Криму у 2014 році. Організація Об'єднаних Націй неодноразово засуджувала порушення прав людини на півострові, включаючи переслідування кримських татар, заборону діяльності Меджлісу, криміналізацію інакодумства та порушення свободи віросповідання [29]. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН засвідчують чітку позицію щодо необхідності забезпечення культурної, політичної й правової автономії кримськотатарського народу, як складової частини більш широкого процесу деокупації Криму.

Європейський Союз, зі свого боку, послідовно підтримує територіальну цілісність України та висловлює занепокоєння щодо становища кримських татар [30]. Через санкційний тиск на державу-окупанта, фінансування програм підтримки переселенців, захисту прав людини, культурних ініціатив та розвитку громад, ЄС практично сприяє збереженню кримськотатарської ідентичності. Спеціальні звіти Європейського парламенту, діяльність Європейського суду з прав людини та участь ОБСЄ у моніторингу ситуації в регіоні є важливими інструментами міжнародного захисту [31]. Неурядові правозахисні організації – такі як Amnesty International, Human Rights Watch, Front Line Defenders – відіграють роль своєрідних моральних маяків, фіксуючи факти порушень прав кримськотатарського населення, виступаючи з публічними заявами та міжнародними кампаніями солідарності [32]. Їхня діяльність підсилює моральний тиск на міжнародні інституції та уряди демократичних держав, створюючи атмосферу глобальної відповідальності за захист корінних народів у зонах конфліктів. Питання міжнародного визнання кримськотатарської автономії є не лише політико-правовим викликом, а й етичним імперативом. Це визнання має розглядатися як продовження глобального тренду щодо посилення прав корінних народів, який втілюється у таких документах, як Декларація ООН про права корінних народів (2007) [8].

Автономія кримських татар у складі єдиної української держави відповідає як міжнародним стандартам, так і логіці постколоніального переосмислення історичної несправедливості. Умови для міжнародного визнання кримськотатарської автономії залежать від кількох факторів:

Політична воля України: Прийняття відповідного законодавства, конституційне закріплення статусу кримськотатарської національної автономії й активна участь Меджлісу в політичному житті – це передумови для легітимізації автономії на міжнародному рівні.

Дипломатична підтримка союзників: Активна позиція ключових партнерів України – США, Канади, країн Балтії, Польщі – може сприяти міжнародному лобіюванню автономного статусу кримських татар як моделі демократичного врегулювання у постконфліктному Криму.

Гуманітарний вимір: Визнання автономії розглядається не як прецедент сепаратизму, а як приклад конструктивного підходу до самовизначення в межах унітарної держави, що поєднує моральну відповідальність і функціональний плюралізм.

Участь міжнародних організацій: ЮНЕСКО, Рада Європи, ОБСЄ та інші структури можуть відігравати роль посередників у розробці механізмів автономного самоврядування, які відповідають стандартам прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Міжнародне визнання кримськотатарської автономії, таким чином, стане не лише актом солідарності з народом, що пережив історичні травми, але й важливим кроком до побудови справедливої системи мирного співіснування у постконфліктному світі. Це є моральною інвестицією в майбутнє Європи, де повага до самобутності та прав корінних народів стане не винятком, а нормою глобального правопорядку.

Сучасна освітня політика України, орієнтована на формування інклюзивного суспільства, набуває особливої ваги в контексті інтеграції кримськотатарського народу до національного освітньо-культурного простору [33]. Осмислення трагічних історичних досвідів та культурної спадщини кримських татар у рамках освітніх стратегій не є винятково питанням корекції змісту навчальних програм. Це – питання етичної відповідальності та національної зрілості, вияв солідарності через публічну пам'ять і системну гуманітарну трансформацію [34].

Інтеграція кримськотатарської історії, культури та мови до навчального процесу українських шкіл є кроком до деколонізації освіти та подолання багаторічної амнезії [35]. Історія депортації, боротьби за повернення, репресії та відновлення національного руху кримських татар мають не лише засвідчувати факти, а й сприяти розвитку в учнів емпатії, критичного мислення та поваги до культурної різноманітності [36]. Включення таких тем у шкільні курси історії, літератури, громадянської освіти формує основу для національного діалогу, що визнає минуле й орієнтується на спільне майбутнє. Роль освітньо-культурних проєктів як інструментів міжетнічного порозуміння є надзвичайно важливою в умовах політичної фрагментованості та постконфліктної вразливості. Проєкти, що базуються на співпраці українських і кримськотатарських освітян, митців, науковців і громадських активістів, здатні створити нові простори взаєморозуміння – як у форматі шкільних ініціатив, так і в публічному просторі. Вони слугують платформами не лише для репрезентації культури, а й для формування спільної громадянської ідентичності, в якій багатоманітність не витісняється у маргінес, а стає нормою буття. Особливе значення в цьому контексті мають стипендійні програми для кримськотатарської молоді, які мають не лише соціальне, а й символічне навантаження. Їх реалізація демонструє готовність держави не просто визнати права корінного народу, а й створити умови для його інтелектуального, професійного й культурного зростання. Такі програми дозволяють підтримати обдаровану молодь у реалізації її потенціалу, сприяють подоланню наслідків дискримінації та соціального відчуження, а також формують нове покоління лідерів, здатних поєднувати національну ідентичність із громадянською відповідальністю. Освітні ініціативи в контексті кримськотатарського питання не обмежуються педагогічними чи адміністративними рамками. Вони є частиною морального відновлення суспільства, що прагне відкинути імперські спадки та сформувати справедливую, відкриту й етично згуртовану політичну націю. У цьому сенсі освіта постає не лише як інституція знання, а як простір національного примирення, символічного визнання та спільного поступу.

Культура кримськотатарського народу – це не лише художній або етнографічний феномен, а й носій колективної пам'яті, ідентичності та історичного досвіду, витісненого, замовчуваного й деформованого впродовж десятиліть колоніального підпорядкування та політичного переслідування [37]. У цьому контексті популяризація кримськотатарської культури в межах загальноукраїнського простору набуває не декоративного, а відновного характеру. Це спроба через публічну репрезентацію символічно компенсувати ті зони мовчання, які утворились навколо кримськотатарської теми в культурній політиці минулого. Фестивалі, мистецькі форуми, виставки, покази фільмів і публікації літературних творів кримськотатарських авторів виконують не лише функцію естетичного ознайомлення, а й створюють нові простори для міжкультурного діалогу [38]. Вони демонструють глибинну зв'язність кримськотатарської традиції з українською культурною мозаїкою, відкриваючи суспільству багатовимірність Кримського півострова як спільного символічного простору. Культурна присутність, що відновлюється через фестивальні платформи й аудіовізуальні засоби, утверджує суб'єктність кримських татар у сучасному українському наративі, водночас сприяючи зростанню суспільної емпатії та солідарності [39].

Не менш вагомим чинником є розвиток незалежних кримськотатарських медіа, що становлять собою не лише альтернативу офіційній пропаганді в умовах окупації, а й осередок формування автентичного голосу спільноти [40]. Такі інформаційні ініціативи, зокрема в цифровому просторі, слугують платформами для збереження мови, поширення знань про історію народу, актуалізацію проблем сучасності, що постають перед громадою в умовах вимушеної мобільності, політичної загрози та боротьби за права. У посттоталітарному контексті, де домінуючі дискурси тривалий час підмінювали реальність репресованих етносів, відновлення незалежного кримськотатарського мовлення є актом відновлення правди – як політичної, так і культурної. Символічне визнання культури народу, який пережив системну дискримінацію, має значення не лише для нього самого, а й для всієї нації, що прагне будувати політичну єдність на засадах плюралізму, поваги до гідності та взаємного визнання [41]. Підтримка кримськотатарської культури в її сучасних формах – від кіно й музики до поезії, цифрових платформ та журналістики – є актом стратегічного переформатування гуманітарної політики держави в бік постколоніального визволення й морального оздоровлення. У цьому процесі культура постає не як другорядна ланка соціальної політики, а як основа

формування цілісного, багатоголосого національного простору, у якому кожна ідентичність має право не лише на збереження, а й на повноцінне самовираження.

Висновки. Аналіз етичних підстав автономії кримськотатарського народу в контексті української децентралізації дозволяє сформулювати принципово важливий висновок: ідея автономії не є лише інструментом адміністративно-територіального устрою чи правової інженерії. Вона постає як комплексна морально-політична категорія, що інтегрує в собі історичну пам'ять, відповідальність держави, права корінного народу на самовизначення та засади демократичного гуманізму. У випадку кримських татар питання автономії набуває особливого значення, оскільки воно несе в собі імператив подолання колоніального спадку, репресій та культурного витіснення, що протягом десятиліть формували траєкторію існування цієї спільноти на маргінесах національного наративу. Моральна легітимація кримськотатарської автономії ґрунтується на необхідності переосмислення української державності в термінах інклюзивності, історичної відповідальності та етичної солідарності. Ідея автономії перестає бути предметом винятково політичних компромісів або правових домовленостей. Вона трансформується в критерій громадянської зрілості суспільства, його спроможності визнати багатоманітність не як загрозу єдності, а як основу для оновленого, відкритого до діалогу національного проєкту. У цьому сенсі автономія кримських татар є елементом постколоніального відновлення, що вимагає не декларативної підтримки, а створення інституційних, фінансових та освітньо-культурних механізмів її функціонування. Історичний контекст, досвід репресій і вимушеної ізоляції кримськотатарського народу накладають особливу відповідальність на сучасну українську державу. Необхідність автономії не витікає з етнічного партикуляризму, а з об'єктивної потреби інтегрувати реальність культурного плюралізму в нову парадигму національної єдності. Це вимагає не тільки правового визнання, а й системного втілення принципів партнерства, участі, довіри та поваги до інакшості. Кримськотатарська автономія повинна стати етичною моделлю, в якій історична правда, культурна самобутність і громадянська відповідальність формують нову якість державної політики. Міжнародний досвід автономій підтверджує: успішна інтеграція корінних народів можлива лише за умов поєднання юридичних гарантій із моральною рефлексією над минулим. Практики Канади, Фінляндії, Нової Зеландії та інших демократичних держав свідчать, що реабілітація і розвиток автохтонних спільнот сприяють не розпаду націй, а їх зміцненню на засадах рівності, довіри й солідарного співжиття. У цьому контексті кримськотатарська автономія має потенціал стати не винятком, а новим стандартом етичної децентралізації в Україні – процесом, у якому автономія виступає не привілеєм, а умовою повноцінного національного співбуття.

Таким чином, етичний вимір автономії є критично важливим для осмислення майбутнього української держави в її багатонаціональному, постколоніальному та постконфліктному вимірі. Автономія кримських татар – це не тільки засіб компенсації історичної несправедливості, але й чинник формування державності, що спирається на принципи плюралізму, взаємної поваги, інституційної гнучкості та морального авторитету. Її впровадження — це випробування не тільки для політичної системи, а й для громадянського суспільства, здатного мислити в категоріях етики, а не лише права.

Список використаних джерел

1. Кримська платформа: шлях до деокупації Криму та відновлення справедливості. Збірник матеріалів. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. 2022.
2. Гаврилюк, О. М. Кримські татари як корінний народ України: правові аспекти та перспективи автономії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75, 123–128.
3. Сергійчук, В. І. Депортація кримських татар 1944 року: історичні та правові наслідки. *Український історичний журнал*. 2021. Вип. 3. С. 45–58.
4. Бойко, О. В. (2024). Автономія кримських татар: конституційно-правові засади та міжнародний досвід. *Право України*, (1), 78–85.
5. Методологічні засади дослідження питань щодо захисту прав корінних народів та національних меншин. Звіт ОБСЄ. Варшава: Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ. 2020.
6. Права корінних народів в Україні: проблеми та перспективи. *Аналітичний звіт*. Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2021.
7. Мамчур А. В. Етичні аспекти політики щодо кримськотатарського народу в контексті деокупації Криму. *Філософські обрії*. 2023. Вип. 49. С. 67–75.

8. Декларація ООН про права корінних народів. Офіційний текст. 2007. URL: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html> (дата звернення: 17.05.2025).
9. Громадянське суспільство та національна єдність: український вимір. *Збірник наукових праць*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022.
10. Ковальчук І. В. Баланс між інтеграцією та збереженням ідентичності корінних народів: етичні та правові дилеми. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2024. Вип. 1. С. 89–95.
11. Етренко Д. О. Роль міжкультурного діалогу у формуванні інклюзивного суспільства в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2023. Вип. 1. С. 45–53.
12. Освіта для демократичного громадянства: український контекст. *Збірник аналітичних матеріалів*. Київ: Центр Разумкова, 2022.
13. Культурна політика України: виклики та перспективи. Монографія. Київ: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2024.
14. Новікова І. М. Автономія корінних народів як інструмент збереження ідентичності та єдності держави: філософсько-правовий аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2023. Вип. 37. С. 101–108.
15. Досвід зарубіжних країн у регулюванні прав корінних народів. Аналітична записка. Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2020.
16. Фінська модель автономії саамів: уроки для України. *Круглий стіл. Матеріали*. Київ: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2021.
17. Канадський досвід самоврядування корінних народів. *Збірник наукових праць*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022.
18. Договір Вайтангі та права маорі: історичний та сучасний аспекти. Стаття. *Міжнародні відносини: теоретичні та практичні аспекти* 2023. Вип. 11. С. 56–65.
19. Гнучкі форми самоврядування для корінних народів: міжнародні стандарти та практики. *Аналітичний огляд*. Київ: Комітет Верховної Ради України з прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, 2024.
20. Фінансування автономій корінних народів: міжнародний досвід та українські перспективи. *Науково-практичний посібник*. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2023.
21. Конституційно-правові основи автономії корінних народів: порівняльний аналіз. Монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024.
22. Гренландія: модель широкої автономії та уроки для України. Аналітичний матеріал. Київ: Центр досліджень проблем національної безпеки, 2023.
23. Північна Ірландія: досвід врегулювання конфлікту та розвитку автономії. *Збірник статей*. Львів: Центр європейських досліджень, 2022.
24. Децентралізація та національні меншини: пошук балансу повноважень. *Науково-практична конференція. Матеріали*. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021.
25. Права кримських татар в умовах окупації Криму: моніторинг та аналіз. *Звіт правозахисних організацій*. Київ: КримСОС, 2024.
26. Проблеми збереження кримськотатарської мови в сучасному контексті. *Мовознавство*. 2023. Вип. 2. С. 78–86.
27. Державна підтримка мов корінних народів: європейський досвід та українські реалії. *Круглий стіл. Матеріали*. Київ: Міністерство культури та інформаційної політики України, 2022.
28. Політичне представництво корінних народів в Україні: виклики та перспективи. Аналітичний огляд. Київ: Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, 2024.
29. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо ситуації з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна). Офіційний текст. (Річні резолюції приймаються регулярно), 2023.
30. Позиція Європейського Союзу щодо ситуації в Криму та прав кримських татар. Заяви та офіційні документи. *Звіт Європейського Парламенту чи Ради ЄС*, 2024.
31. Моніторинг ситуації з правами людини в Криму: звіти ОБСЄ та ЄСПЛ. Огляд останніх звітів. Київ: Інформаційне агентство «Укрінформ», 2023.

32. Діяльність міжнародних правозахисних організацій щодо захисту прав кримських татар. Аналітичний звіт. Київ: Центр прав людини ZMINA, 2024.
33. Інклюзивна освіта в Україні: виклики та перспективи для корінних народів. Монографія. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2023.
34. Культурна спадщина кримських татар як елемент національної пам'яті України. Збірник наукових праць. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2022.
35. Деколоніалізація освіти в Україні: інтеграція історій корінних народів. (2024). Стаття. Українська освіта, (1), 12–20.
36. Формування емпатії та критичного мислення в учнів через вивчення історії національних меншин. Методичний посібник. Київ: Інститут модернізації змісту освіти, 2023.
37. Культура кримських татар: між збереженням та відновленням. Монографія. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2024.
38. Фестивалі кримськотатарської культури як інструмент міжкультурного діалогу. *Народознавчі зошити*. 2023. Вип. 6. С. 143–151.
39. Аудіовізуальні засоби у популяризації культурної спадщини кримських татар. Збірник наукових праць. Київ: Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, 2023.
40. Роль незалежних медіа у збереженні ідентичності корінних народів в умовах конфлікту. Аналітичний огляд. Київ: Інститут масової інформації. 2024.
41. Символічне визнання культурного розмаїття як основа національної єдності. (2023). *Політична думка*. Вип. 3. С. 29–37.

References

1. The Crimean Platform.(2022). Shliakh do deokupatsii Krymu ta vidnovlennia spravedlyvosti [The path to de-occupation of Crimea and restoration of justice]. Collection of materials. Kyiv: National Institute for Strategic Studies. [in Ukrainian].
2. Havryliuk, O. M.(2023). Krymski tatory yak korinnyi narod Ukrainy: pravovi aspekty ta perspektyvy avtonomii [Crimean Tatars as an Indigenous People of Ukraine: Legal Aspects and Prospects for Autonomy]. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law.(vol 75),(pp.123-128). [in Ukrainian].
3. Serhiichuk, V. I.(2021). Deportatsiia krymskykh tatar 1944 roku: istorychni ta pravovi naslidky [The Deportation of Crimean Tatars in 1944: Historical and Legal Consequences]. Ukrainian Historical Journal, (vol 3), (pp.45-58). [in Ukrainian].
4. Boyko, O. V.(2024). Avtonomiia krymskykh tatar: konstytutsiino-pravovi zasady ta mizhnarodnyi dosvid [Autonomy of the Crimean Tatars: Constitutional and Legal Principles and International Experience]. Law of Ukraine, (vol 1), (pp.78-85). [in Ukrainian].
5. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights.(2020). Metodolohichni zasady doslidzhennia pytan shchodo zakhystu prav korinnykh narodiv ta natsionalnykh menshyn [Methodological principles of research on the protection of the rights of indigenous peoples and national minorities]. OSCE report. Warsaw. [in Ukrainian].
6. Ukrainian Helsinki Human Rights Union.(2021). Prava korinnykh narodiv v Ukraini: problemy ta perspektyvy. Analitychnyi zvit [The rights of indigenous peoples in Ukraine: Analytical report]. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Mamchur, A. V. (2023). Etychni aspekty polityky shchodo krymskotatarskoho narodu v konteksti deokupatsii Krymu.[Ethical aspects of the policy towards the Crimean Tatar people in the context of de-occupation of Crimea]. Philosophical Horizons, (vol 49), (pp.67-75). [in Ukrainian].
8. UN General Assembly.(2007). UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Retrieved from: <https://docs.un.org/en/A/RES/61/295> (accessed 05.06.2025)
9. House of Civil Society.(2022). Hromadianske suspilstvo ta natsionalna yednist: ukraïnskyi vymir.[Civil society and national unity: the Ukrainian dimension]. Collection of scientific papers. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].
10. Kovalchuk, I. V. (2024). Balans mizh intehtratsiieiu ta zberezheniam identychnosti korinnykh narodiv: etychni ta pravovi dylemy [The balance between integration and preservation of indigenous identity: ethical and legal dilemmas]. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Sciences, (vol 1), (pp.89-95). [in Ukrainian].

11. Etrenko, D. O. (2023) Rol mizhkulturnoho dialohu u formuvanni inkluzyvnoho suspilstva v Ukraini. [The role of intercultural dialogue in the formation of an inclusive society in Ukraine]. Bulletin of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public Administration, (vol 1), (pp.45-53). [in Ukrainian].
12. Razumkov Centre. (2022). Osvita dlia demokratychnoho hromadianstva: ukraïnskyi kontekst. [Education for democratic citizenship: the Ukrainian context]. Collection of analytical materials. Kyiv. [in Ukrainian].
13. Cultural Policy of Ukraine: Challenges and Prospects. (2024). Monograph. Kyiv: Institute of Cultural Studies of the National Academy of Arts of Ukraine.
14. Novikova, I. M. (2023). Avtonomiia korinnykh narodiv yak instrument zberezhennta identychnosti ta yednosti derzhavy: filosofsko-pravovyi analiz. [Autonomy of Indigenous Peoples as a Tool for Preserving the Identity and Unity of the State: Philosophical and Legal Analysis]. Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Law, (vol 37), (pp.101-108). [in Ukrainian].
15. The experience of foreign countries in regulating the rights of indigenous peoples. (2020). Analytical note. Kyiv: Vernadsky National Library of Ukraine. [in Ukrainian].
16. Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. (2021). Finska model avtonomii saamiv: uroky dlia Ukrainy. [The Finnish model of Sami autonomy: lessons for Ukraine]. Round table discussion. Materials. Kyiv. [in Ukrainian].
17. Canadian Experience of Indigenous Self-Government (2022). Collection of scientific papers. Uzhhorod: Uzhhorod National University. [in Ukrainian].
18. Treaty of Waitangi and Maori rights: historical and contemporary aspects. (2023). Article. International relations: theoretical and practical aspects, (vol 11), (pp.56-65).
19. Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights, De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territories. (2024). Hnuchki formy samovriaduvannia dlia korinnykh narodiv: mizhnarodni standarty ta praktyky. [Flexible forms of self-government for indigenous peoples: international standards and practices]. Analytical review. Kyiv. [in Ukrainian].
20. Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). Finansuvannia avtonomii korinnykh narodiv: mizhnarodnyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Financing of Indigenous Peoples' Autonomies: International Experience and Ukrainian Prospects]. Scientific and practical manual. Kyiv. [in Ukrainian].
21. Constitutional and legal framework for the autonomy of indigenous peoples: a comparative analysis. (2024). Monograph. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
22. Greenland: a model of broad autonomy and lessons for Ukraine (2023). Analytical material. Kyiv: Centre for National Security Studies. [in Ukrainian].
23. Northern Ireland: Experience of Conflict Resolution and Autonomy Development (2022). Collection of articles. Lviv: Centre for European Studies. [in Ukrainian].
24. Decentralisation and National Minorities: Finding a Balance of Powers (2021). Scientific and practical conference. Materials. Kyiv: V.M. Koretskyi Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
25. KrymSOS. (2024). Prava krymskykh tatar v umovakh okupatsii Krymu: monitorynh ta analiz. [The rights of Crimean Tatars under the occupation of Crimea: monitoring and analysis]. Report of human rights organisations. Kyiv. [in Ukrainian].
26. Article. Linguistics. (2023). Problemy zberezhennta krymskotatarskoi movy v suchasnomu konteksti. [Problems of preserving the Crimean Tatar language in the modern context]. (vol 2), (pp.78-86). [in Ukrainian].
27. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2022). Derzhavna pidtrymka mov korinnykh narodiv: yevropeïskyi dosvid ta ukraïnski realii. [State Support for Indigenous Languages: European Experience and Ukrainian Realities]. Round table discussion. Materials. Kyiv. [in Ukrainian].
28. Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights, De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territories. (2024). Politychne predstavnytstvo korinnykh narodiv v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy. [Political Representation of Indigenous Peoples in Ukraine: Challenges and Prospects]. Analytical review. Kyiv. [in Ukrainian].
29. UN General Assembly resolutions on the human rights situation in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine). (2023). Official text.
30. Report of the European Parliament. (2024). Position of the European Union on the situation in Crimea and the rights of Crimean Tatars. Statements and official documents.

31. Monitoring the human rights situation in Crimea: OSCE and ECtHR reports (2023). An overview of recent reports. Kyiv: Ukrinform News Agency.
32. Diialnist mizhnarodnykh pravozakhysnykh orhanizatsii shchodo zakhystu prav krymskykh tatar. [Activities of International Human Rights Organisations to Protect the Rights of Crimean Tatars] (2024). Analytical report. Kyiv: ZMINA Human Rights Centre. [in Ukrainian].
33. Inclusive education in Ukraine: Challenges and prospects for Indigenous Peoples. (2023). Monograph. Kyiv: Institute of Educational Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.
34. Cultural Heritage of the Crimean Tatars as an Element of the National Memory of Ukraine (2022). Collection of scientific papers. Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskyi.
35. Diialnist mizhnarodnykh pravozakhysnykh orhanizatsii shchodo zakhystu prav krymskykh tatar. [Decolonising education in Ukraine: integrating indigenous histories]. Article. Ukrainian education, (vol 1), (pp.12-20). [in Ukrainian].
36. Formation of empathy and critical thinking in students through the study of the history of national minorities (2023). Methodological manual. Kyiv: Institute for Modernisation of Education Content.
37. Culture of the Crimean Tatars: between preservation and restoration. (2024). Monograph. Kyiv: Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine.
38. Festyvali krymskotatarskoi kultury yak instrument mizhkulturnoho dialohu. [Festivals of Crimean Tatar culture as a tool for intercultural dialogue]. (2023). Article. Ethnographic notebooks, (vol 6), (pp.143-151). [in Ukrainian].
39. Audiovisual means in the promotion of the cultural heritage of the Crimean Tatars. (2022). Collection of scientific papers. Kyiv: I. K. Karpenko-Kary Kyiv National University of Theatre, Cinema and Television.
40. The role of independent media in preserving the identity of indigenous peoples in conflict. (2024). Analytical review. Kyiv: Institute of Mass Information.
41. Symvolichne vyznannia kulturnoho rozmaittia yak osnova natsionalnoi yednosti [Symbolic recognition of cultural diversity as a basis for national unity] (2023). Article. Political Thought, (vol 3), (pp.29-37) [in Ukrainian].

Стаття надійшла 28.05.2025